

PHẨM CHẤT NHÀ GIÁO, TỪ VĂN CHƯƠNG ĐẾN THỰC TẾ CUỘC SỐNG¹

ThS. DƯƠNG THỊ THANH HƯƠNG
Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam

1. Đặt vấn đề

Đối với sự nghiệp giáo dục, đội ngũ thầy giáo là đạo quân chủ lực. Trong đội ngũ đó, phẩm chất người thầy giáo là vô cùng quan trọng. Bác Hồ trong cuốn *Vấn đề giáo dục*, đã viết: “*Dạy cũng như học, phải chú trọng cả tài lẫn đức. Đức là đạo đức cách mạng. Đó là cái gốc, rất quan trọng. Nếu không có đạo đức cách mạng thì có tài cũng vô dụng. Đạo đức cách mạng là triết để trung thành với cách mạng, một lòng một dạ phục vụ nhân dân*”. [1tr.235]. Đề cao đạo đức cách mạng, khẳng định tài và đức là những phẩm chất cần có của nhà giáo, thiết nghĩ, đó là vấn đề không bao giờ cũ đối với việc xây dựng đội ngũ nhà giáo trong bối cảnh hiện nay.

2. Phẩm chất nhà giáo trong tiểu thuyết của Ma Văn Kháng

2.1. Từ góc nhìn so sánh

Ma Văn Kháng là nhà văn xuất thân từ nghề dạy học, vì vậy ông viết hay và viết nhiều về người thầy trong nhà trường Việt Nam hiện đại. Tác phẩm của ông về người thầy bao gồm cả hai thể loại: truyện ngắn và tiểu thuyết. Trong đó, hai tác phẩm *Đám cưới không có giấy giá thú* và *Gặp gỡ ở La Pan Tẩn* có một sức ám ảnh sâu sắc về phẩm chất người thầy giáo những năm cuối cùng của thế kỉ XX. Qua hai tác phẩm này, từ một góc nhìn so sánh văn chương với thực tế đời sống, chúng tôi muốn đặt ra vấn đề về phẩm chất nhà giáo và phẩm chất nhà giáo ở thế kỉ XXI, khi chúng ta đang đối mặt với những cơ hội và thách thức về đổi mới nền giáo dục Việt Nam trong đó người dạy đóng một vai trò quan trọng; nhằm giúp các nhà quản lí tham khảo và xác định những giải pháp cho một vấn đề lớn, ưu tiên hàng đầu, có ý nghĩa đột phá là xây dựng đội ngũ nhà giáo, lực lượng chủ công quyết định đối với sự nghiệp chấn hưng nền giáo dục của nước nhà.

2.2. Tính chất triết lí về phẩm chất nhà giáo trong tiểu thuyết của Ma Văn Kháng

Không bàn về số phận của các nhân vật, vấn đề chúng tôi quan tâm trong hai tiểu thuyết *Đám cưới không có giấy giá thú* (1989) và *Gặp gỡ ở La Pan Tẩn* (1999) là tính chất triết lí về phẩm chất nhà giáo mà

tác giả đặt ra ở hai tác phẩm, lấy đó để tham chiếu cho phẩm chất nhà giáo trong giai đoạn hiện nay. Hai tiểu thuyết đề cập đến vấn đề phẩm chất nhà giáo qua hai hình tượng nhân vật nhà giáo ở hai vùng miền khác nhau, sống ở hai thời đoạn lịch sử khác nhau. Thầy Thiêm trong *Gặp gỡ ở La Pan Tẩn*, thực hiện nhiệm vụ xóa mù diệt dốt cho đồng bào Mông ở Lào Cai những năm 70 thế kỉ trước. Dựa trên những sự kiện chính trị, xã hội có thật, Ma Văn Kháng đã xây dựng lên hình tượng người thầy mẫu mực, hội tụ cả tài năng và đức độ. Vượt núi, băng đèo, nhịn ăn dành lương nuôi học trò, thuyết phục cha mẹ cho con em đến trường học chữ với khát vọng thay đổi nhận thức và đời sống nhân dân các dân tộc vùng cao, dũng cảm đối đầu với những tư tưởng giáo điều, duy ý chí, chủ quan cách mạng trong giáo dục con người mới. Với nhân vật này, nhà văn đã làm sáng tỏ được phẩm chất nhà giáo như Bác Hồ đặc biệt nhắc nhở: “*Phải có chí khí cao thượng, phải “tiên ưu hậu lạc”, nghĩa là khó khăn thì phải chịu trước thiên hạ, sung sướng thì hưởng sau thiên hạ. Đây là đạo đức cách mạng*” Sđd, [tr. 237].

Trong *Đám cưới không có giấy giá thú*, triết lí về phẩm chất nhà giáo được đặt ra trong một bối cảnh xã hội khác – thành thị Việt Nam những năm đầu đổi mới chính trị, kinh tế, xã hội sau Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ VI (12/1986). Tại đại hội này, Báo cáo chính trị của BCH TW đã nhấn mạnh: “*đổi mới tư duy không có nghĩa là phủ nhận những quy luật phổ biến của xây dựng chủ nghĩa xã hội, phủ nhận đường lối đúng đắn đã được xác định, trái lại, bổ sung và phát triển những tinh thần ấy*” [2]. Với tinh thần nhìn thẳng sự thật, đánh giá đúng sự thật, nói rõ sự thật, vừa phê bình vừa tự phê bình, các nhà văn đã tích cực tham gia phản ánh hiện thực đời sống trên một quan điểm lịch sử ở những phương diện cụ thể, trong đó vấn đề người thầy trong nhà trường được xem là nóng bỏng nhất. Trong tác phẩm này, Ma Văn Kháng đã kịp thời đưa ra những hình tượng nghệ thuật để thể hiện những triết lí của cá nhân, song vẫn phù hợp với tư tưởng thời đại về phẩm chất nhà giáo. Từ nhân vật chính diện, nhà giáo Đặng Trần Tự và các phản đề của nhân vật này, nhà văn đã khẳng định rằng ở bất kì hoàn cảnh nào, tài năng, đạo đức vẫn là phẩm chất hàng đầu đối với người thầy khi đứng trên bục giảng.

¹ Nhân đọc hai tiểu thuyết *Đám cưới không có giấy giá thú* và *Gặp gỡ ở La Pan Tẩn* của Ma Văn Kháng.

Các phản đề: Cầm, Dương... những kẻ mạo danh, đội lốt trí thức, những Thuật, Thành là trí thức bị đời sống hiện thực làm cho tha hóa, biến chất đã cho thấy, người thầy giáo nếu không có tài, có đức thì sự phá hoại của họ với xã hội là không thể tính được vì kết quả công việc của họ, sản phẩm lao động của họ là con người chứ không phải là hàng hóa. Từ trang tiểu thuyết, nhà văn khẳng định, nhân cách người thầy, năng lực sư phạm của người thầy, khả năng đấu tranh và tinh thần đấu tranh không khoan nhượng của người thầy luôn là phẩm chất bắt buộc, cần có đối nhà giáo. Vấn đề nhà văn đặt ra cho đến hôm nay vẫn còn nguyên giá trị.

3. Phẩm chất nhà giáo trong cuộc sống hôm nay

3.1 Bối cảnh xã hội và yêu cầu đổi mới giáo dục

Thế kỉ XXI với những tiến bộ vượt bậc về khoa học công nghệ và xu hướng toàn cầu hóa đang là đặc điểm chi phối thời đại. Bối cảnh quốc tế đòi hỏi giáo dục Việt Nam phải đổi mới. Nghị quyết Hội nghị lần thứ 8, Ban Chấp hành Trung ương khóa XI (Nghị quyết số 29-NQ/TW) với nội dung "Đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo, đáp ứng yêu cầu công nghiệp hóa – hiện đại hóa trong điều kiện kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa và hội nhập quốc tế" đã đáp ứng nhu cầu bức thiết mang tính thời đại này. Nghị quyết của Đảng đã xác định mục tiêu của đổi mới là tạo chuyển biến căn bản, mạnh mẽ về chất lượng, hiệu quả giáo dục, đào tạo; đáp ứng ngày càng tốt hơn công cuộc xây dựng, bảo vệ Tổ quốc và nhu cầu học tập của nhân dân, giáo dục con người Việt Nam phát triển toàn diện và phát huy tốt nhất tiềm năng, khả năng sáng tạo của mỗi cá nhân; tình yêu gia đình, yêu Tổ quốc, yêu đồng bào; sống tốt và làm việc hiệu quả, xây dựng nền giáo dục mở, thực học, thực nghiệp, dạy tốt, học tốt, quản lí tốt; có cơ cấu và phương thức giáo dục hợp lí, gắn với xây dựng xã hội học tập; bảo đảm các điều kiện nâng cao chất lượng; chuẩn hóa, hiện đại hóa, dân chủ hóa, xã hội hóa và hội nhập quốc tế hệ thống giáo dục và đào tạo; giữ vững định hướng xã hội chủ nghĩa và bản sắc dân tộc, phấn đấu đến năm 2030, nền giáo dục Việt Nam đạt trình độ tiên tiến trong khu vực.

Để thực hiện được nhiệm vụ lớn lao ấy, một vấn đề đặt ra mang tính thách thức và cơ hội chính là xây dựng đội ngũ nhà giáo, những người trực tiếp tham gia vào sự nghiệp đổi mới, với những phẩm chất cần có đáp ứng được yêu cầu thời đại mà vẫn giữ được đạo đức cách mạng.

3.2. Phẩm chất nhà giáo trong cuộc sống hôm nay.

3.2.1. Phẩm chất đạo đức nghề nghiệp

Phẩm chất nhà giáo trước hết phải là phẩm chất tiên tiến của con người Việt Nam có văn hóa. Nhà giáo là thành phần công chức trong hệ thống chính trị của nhà nước. Nhà giáo, cũng như các nhà quản lí, lãnh đạo cần phải "có phẩm chất đạo đức, tận tụy, hết lòng phụng sự Tổ quốc, phục vụ nhân dân, gắn bó máu thịt với nhân dân; có ý thức thượng tôn pháp luật, dân chủ đi đôi với kỉ luật, kỉ cương; tự do cá nhân gắn với trách nhiệm xã hội và nghĩa vụ công dân". (Nghị quyết Hội nghị lần thứ 9 Ban Chấp hành Trung ương Đảng khóa XI về xây dựng và phát triển văn hóa, con người Việt Nam đáp ứng yêu cầu phát triển bền vững đất nước). Nhà giáo làm công việc đặc biệt là dạy chữ, dạy người thì phẩm chất này trước hết phải được thể hiện một cách đặc biệt có tính chất đặc thù nghề nghiệp.

Phẩm chất đạo đức trước hết của nhà giáo chính là lòng yêu nghề. Nghề dạy học từ xưa đến nay, ở hầu khắp các quốc gia, không phải là nghề làm giàu, không phải là nghề hái ra tiền. Nghề dạy học là nghề giàu tình giàu nghĩa. Tình cảm thầy trò, tình cảm đồng nghiệp, tình cảm của xã hội dành cho người "chờ đờ" học sinh đến bến bờ tri thức bao giờ cũng thiêng liêng, cao cả. Những nhà giáo lợi dụng học sinh, lợi dụng nhà trường, lợi dụng cơ chế để làm giàu bao giờ cũng bị nhà trường và xã hội phê phán, lên án. Nhưng nói đi, cũng phải nói lại. Muốn cho nhà giáo có và giữ được đạo đức nghề nghiệp thì Nhà nước cần phải có chế độ đảm bảo cho họ sống được bằng lương của mình, có thể "đầu tư" cho chuyên môn, có đủ sức khỏe để theo đuổi nghề nghiệp vất vả, nhọc nhằn nhưng vinh quang này.

3.2.2. Năng lực chuyên môn

Tinh thần tận tụy của nhà giáo phải được gắn liền với năng lực sư phạm và sự thành thực các kĩ năng nghề nghiệp. Ở thế kỉ XX, một học sinh chỉ cần học hết lớp 7 (cấp 2) hoặc lớp 10 (cấp 3), qua một vài tháng học "sư phạm cấp tốc" là có thể hành nghề giáo viên. Hiện nay, khi cả nước về cơ bản đã hoàn thành phổ cập giáo dục tiểu học, nhiều tỉnh thành đã hoàn thành phổ cập giáo dục THCS, khi các trường THPT hầu hết đã nối mạng, các thầy giáo đã sử dụng giáo án điện tử và các phương tiện hiện đại khác trong giờ dạy của mình. Trong điều kiện như thế, ngay cả những kĩ năng nghề nghiệp của giáo viên cũng đổi thay về căn bản. Do đó, phẩm chất nghề nghiệp của giáo viên cũng không thể như trước. Có những vấn đề yêu cầu cao hơn. Thật khó hình dung nhà giáo ở thế

kỉ XXI mà lại không biết sử dụng máy vi tính, là người "mù tin học"! (Vấn đề này không hề đặt ra với thầy Thiêm hay thầy Đặng Trần Tự trong tác phẩm).

Trình độ chuyên môn cao chính là năng lực nghề nghiệp của người giáo viên. Không thể đánh giá một người thầy đạo đức tốt, khi năng lực chuyên môn trung bình hoặc yếu kém. Sự kính trọng của học sinh dành cho thầy giáo, trước hết là dành cho tác phong sư phạm mẫu mực, nhưng cũng đồng thời là dành cho năng lực chuyên môn của người thầy đó. Những người thầy lí tưởng trong tiểu thuyết như thầy Thiêm, như Đặng Trần Tự (của Ma Văn Kháng), Đuysen (trong tác phẩm *Người thầy đầu tiên* của Chingiz Aimatov) hay trong chính cuộc sống đời thường, không bao giờ chỉ là một ông thầy tốt đơn thuần về đạo đức. Khả năng chuyên môn cao cũng là biểu hiện khía cạnh đạo đức của người thầy. Không ít những học sinh thành đạt là nhờ tấm gương của người thầy có chuyên môn giỏi, truyền lửa nhiệt tình của mình cho các em.

3.2.3. Tinh thần tranh đấu bảo vệ môi trường giáo dục

Năng lực chuyên môn giỏi rất cần cho người thầy. Tuy vậy, một người thầy chỉ biết thuần túy chuyên môn, chưa phải là một người mà chúng ta cần. Trong nhà trường hiện nay, không thiếu những ảnh hưởng tiêu cực của đời sống kinh tế thị trường; không thiếu những cám dỗ mà nếu không có tinh thần đấu tranh, người giáo viên dễ đánh mất vị thế cao đẹp của mình. Bởi vậy mà người giáo viên phải là người có ý thức thượng tôn pháp luật; kiên quyết đấu tranh với cái sai, cái chưa đúng, bảo đảm cho môi trường giáo dục lành mạnh. Đây cũng là phẩm chất đạo đức mới cần có của người thầy.

4. Kết luận

Có nhà nghiên cứu đã tổng kết phẩm chất cần có của người giáo viên ở thế kỉ XXI, trong đó nhấn mạnh 4 điểm: khả năng điều hành lớp học, giỏi chuyên môn ngành học, nắm chắc các phương pháp dạy học và chẩn đoán các tình huống trong giờ học [4]. Chúng tôi cho rằng đó cũng là một cách yêu cầu phẩm chất nhà giáo. Có thể nói, thời nào, điều kiện nào thì nhà giáo cũng cần phải là người có đức, có tài. Thiếu tài, không thể là nhà giáo tốt. Thiếu đức càng không thể là nhà giáo tốt. Có điều là đức và tài ở mỗi giai đoạn cụ thể, mỗi điều kiện cụ thể lại có những yêu cầu và tiêu chuẩn khác nhau, chứ không phải là một giá trị bất biến. Tài cũng có các mức độ khác nhau. Có người tài năng được đánh giá bằng danh hiệu nhà giáo nhân dân, nhà giáo ưu tú. Nhưng số đó quá ít so với hàng triệu người đang hành nghề

thầy giáo. Vậy thì tài của người giáo viên không phải là khả năng nghiên cứu chuyên môn rất sâu, cũng không phải là nghệ thuật truyền đạt ở mức hoàn thiện, tuyệt vời. Tài chỉ giản dị là người thuần thực, tinh thông nghề nghiệp, gọn lại trong hai chữ "lành nghề". Trở lại câu chuyện của thầy Thiêm và thầy Đặng Trần Tự, mặc dù thời thế đã đổi khác, yêu cầu và nhiệm vụ mà xã hội giao cho người thầy cũng đã khác, nhưng một số phẩm chất như lòng yêu nghề, tận tụy, hết lòng vì học sinh thân yêu sẽ không bao giờ thay đổi. Hình ảnh cao đẹp của các thầy giáo đó vẫn là hình ảnh đẹp của một thời. Nhưng bây giờ là thế kỉ XXI, là thời đại của kinh tế tri thức và bùng nổ thông tin, chúng ta đang thực hiện việc đổi mới căn bản và toàn diện nền giáo dục nước nhà. Cuộc sống đòi hỏi những người thầy có thêm những phẩm chất mới trong khuôn khổ chữ Đức và chữ Tài. Và như thế, các nhà văn sẽ có những nguyên mẫu mới để viết về những người thầy trong cuộc sống hôm nay.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Hồ Chí Minh, *Về vấn đề giáo dục*, NXB Giáo dục, H. 1990.
2. Đảng Cộng sản Việt Nam, *Văn kiện đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ VI*, NXB Sự thật, H. 1987.
3. Nghị quyết Hội nghị lần thứ 8, Ban Chấp hành Trung ương khóa XI (Nghị quyết số 29-NQ/TW) về *Đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo, đáp ứng yêu cầu CNH, HĐH trong điều kiện kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa và hội nhập quốc tế*.
4. Nguyễn Thanh Hùng, *Giáo trình phương pháp dạy học Ngữ văn ở THCS*, NXB Đại học Sư phạm, 2009.
5. Ma Văn Kháng, *Đám cưới không có giấy giá thú*, NXB Văn học, 1989.
6. Ma Văn Kháng, *Gặp gỡ ở La Pan Tãn*, NXB Văn học, 1999.

SUMMARY

Developing teaching staff with necessary qualities in current stage and keep on the revolutionary morality are conditions of the plan 'radical and comprehensive renovation of education and training'. Firstly, teacher quality is an advanced quality of Vietnamese people with well education, respect to the law; frankly struggle for a safe educational environment; associated with sound professional skills. Students respect to teachers, especially for teachers' exemplary behavior and their professional capability as well.